

УДК 069.02:629.7(477.53)

I. О. Пістоленко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛТАВСЬКОГО МУЗЕЮ АВІАЦІЇ І КОСМОНАВТИКИ

У статті висвітлюються сторінки історії створення Полтавського музею авіації і космонавтики. Аналізуються основні напрями істотно-наукових досліджень і популяризаторської роботи протягом різних періодів. Акцентовується увага на деяких особливостях побудови експозицій та інших аспектах діяльності цього музейного закладу.

Ключові слова: Полтавський музей авіації і космонавтики, дослідження, популяризація, експозиція.

За роки незалежності України помітно зросла увага істориків, краєзнавців до різноманітних аспектів регіональної історії, оскільки саме вони є складовими історії всієї країни. До активно досліджуваних належить історія культурного розвитку окремих регіонів, організація і діяльність їх науково-просвітницьких інституцій у різні періоди. Останнім часом потужний творчий імпульс спостерігається у дослідженнях українських та зарубіжних пам'яткознавців і музеологів, результати яких опубліковані в монографіях, статтях, довідниках, представлені у доповідях конференцій [напр., 1; 2; 3; 4; 5]. Не викликає дискусій твердження, що музеї призначені зберігати старовину, збирати реліквії, слугувати базою для вчених-істориків, популярно розповідати в експозиціях про історію народів, країни, про видатних діячів та їх досягнення в різних галузях, в тому числі в науці і техніці. Отже, музеї – заклади історичного профілю, храми збереження пам'яток минувшини. Переважна більшість музеїв – це відкриті, загальнодоступні скарбниці. Мета музеїв, як і мета історичної науки (частиною якої є музеї), не історія, а сучасність. Музеї зберігають історію для сучасності. В основі музеїв як таких лежить ідея потрібності і актуальності історії для сучасності та майбутнього. Музеї зберігають “минуле” як історичний приклад, як історичний урок, як можливість і необхідність роздумів і порівнянь, як один із вказівників руху у майбутнє і міру руху сучасності, як джерело виховання патріотизму, поваги до історії Батьківщини в усіх її аспектах і гордості за її сьогоднішнє. Колекції музеїв мають безперечне значення, цінність їх із часом не зменшується, а, навпаки, зростає; вони стають першоджерелом знань для нових і нових поколінь. І тому музеї завжди будуть спрямовані не лише в сьогоднішнє, але й в майбутнє [6].

Це повною мірою стосується полтавських музеїв, різноманітних і унікальних за своїм змістовним наповненням, які можна вважати справжніми скарбницями пам'яток української історії та культури. Однак серед цього розмаїття музейних закладів один вирізняється особливо. Це – Полтавський музей авіації і космонавтики (ПМАК). Таких державних музеїв: науково-технічного спрямування з акцентуванням на історичному, зокрема, краєзнавчому матеріалі, – в Україні одиниці (крім Полтави, подібні музеї існують у Києві, Житомирі, Вороновицях). Ними напрацьований цікавий і корисний досвід, який можна вважати значним внеском у розвиток музейної справи не лише в Україні, а й за її межами.

Однак праця, які розкривали б історію створення ПМАК, що успішно діє вже протягом тридцяти років, висвітлювали б основні напрями досліджень науковців, особливості побудови експозиції та інші аспекти діяльності даного музейного закладу, небагато [напр., 7; 8; 9; 10].

Дана стаття є спробою певною мірою заповнити цю прогалину у “музейних” дослідженнях полтавських краєзнавців.

Створення музею було ініційоване академіком В. П. Глушком. За оцінками істориків, краєзнавців, інших фахівців, Полтавщина дала світові понад 800 видатних особистостей. Серед них – близько 100 діячів у фахівців у галузях авіаційної та ракетно-космічної науки і техніки.

Саме внеску цих учених, конструкторів, інженерів, спеціалістів, пов'язаних з Полтавщиною народженням, навчанням, працею, генеалогічними та іншими зв'язками, у розвитку аерокосмічної науки й техніки з XVIII століття до сьогоднішнього присвячено експозицію Полтавського музею авіації та космонавтики.

Будинок Полтавського музею авіації і космонавтики внесений до “Державного реєстру національного культурного надбання (пам'ятки містобудування і архітектури України)” за реєстраційним номером 580 як “Пожежна команда (мур.). 1811 р.” [11]. У радянські часи у будинку містилося Жовтневе відділення Держбанку СРСР.

У 1987 р. у зв'язку з тим, що будинок був переданий для створення експозиції музею авіації та космонавтики, виконком Полтавської міської Ради прийняв рішення про проведення капітального ремонту. Також, беручи до уваги лист відділу зі справ будівництва і архітектури облвиконкому, міськвиконком прийняв рішення (№ 210 від 23.04.1987 р.) про необхідність двоповерхової прибудови розміром 4,0 x 8,6 м для більш чіткого зонування експозиційних площ, сходів та службових приміщень. Після капітального ремонту та виконання прибудови загальна внутрішня площа всього будинку склала 290,1 кв. м. Експозиційні розділи містяться у шести залах площею 144,9 кв. м.

У 1997 р. поряд із будинком був відкритий пам'ятник Ю. В. Кондратюку (скульптор В. І. Білоус).

Офіційному відкриттю експозиції Полтавського музею авіації і космонавтики для відвідувачів у вересні 2001 року передувала тривала пошукова, науково-дослідницька робота, яку було розпочато ще у 1980-і роки. Концепцією музею передбачалося створення експозиційних розділів, присвячених творчому доробку і життєвому шляху одного з піонерів теоретичної космонавтики Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея) та інших діячів авіаційної і ракетно-космічної галузей, певним чином пов'язаних із Полтавщиною, з Україною. Питання

історії аерокосмічної науки і техніки розглядалися у загальному аспекті. З 1991 року вектори дослідницької і популяризаторської діяльності музею дещо змінилися. Зростання інтересу суспільства до історії України обумовило акцентування у роботі колективу саме на визначенні і дослідженні ролі нашої країни – і Полтавщини як її важливого історичного, культурного центру – в історії радянської і світової аерокосмічної науки і техніки, на аналізі здобутків представників нашої держави і регіону, їх внеску у розвиток цих галузей.

В історико-наукових дослідженнях даної теми музеєм можна умовно виділити три періоди. Перший: 1981-1991 рр., – етап початкової пошукової роботи, окреслення хронологічних меж, чітке визначення суб'єктів досліджень. Другий: 1991 р. – початок 2000-х рр., – період систематичних, ґрунтовних досліджень ролі Полтавського регіону та його представників у становленні й розвитку аерокосмічної справи. Результатом цього періоду стало вивчення та узагальнення історико-технічних матеріалів, що дозволило об'єктивно відтворити частину аерокосмічної історії України на прикладі полтавського регіону. Виставки, лекції, конференції, інші заходи, які проводилися в ці роки, були присвячені творчим доробкам таких учених, інженерів, інших фахівців у галузі авіації, ракетної, космічної галузей, як: брати П. І. та А. І. Борисови, які належали до когорти перших учених-дослідників неба; один із фундаторів військового повітроплавання та авіації О. М. Кованько; творець першого у світі авіаційного ранцевого парашуту Г. Є. Котельников; активний учасник організації авіаційної справи в Україні М. А. Комарницький; учений-артилерист, конструктор перших бойових порохових ракет О. Д. Засядко; один із перших теоретиків космонавтики Ю. В. Кондратюк (О. Г. Шаргей); соратник С. П. Корольова, учений-ракетник Ю. О. Победоносцев; учений, конструктор унікальних ракетно-космічних систем В. М. Челомей та інші.

Третій етап досліджень, який триває з початку 2000-х років донині, став періодом відкриття нових полтавських імен, нових, пов'язаних з ними, сторінок аерокосмічної історії України, етапом аналізу деяких аспектів творчої діяльності, а також вивчення маловідомих фактів біографій цих фахівців.

Деякі з них – відомі вчені, конструктори. Творчий доробок деякого є ще недостатньо дослідженим. Діяльність окремих учених, фахівців через низку об'єктивних причин тривалий час була закритою для дослідників.

До цієї плеяди полтавців ми відносимо таких діячів, як Г. П. Бендерський – генеральний директор відомого розробника радіолокаційної техніки цивільного і військового призначення Федерального державного унітарного підприємства “Ліанозовські радары” (м. Санкт-Петербург); А. П. Біленко – генеральний конструктор Московського інституту радіозв'язку, доктор технічних наук, професор, Почесний академік майже 20-ти національних академій зарубіжних країн; Ю. І. Макаров, І. Й. Вінник – відомі фахівці у галузі будівництва кораблів – авіаносців (м. Миколаїв); М. Й. Кривошеєв – всесвітньо відомий учений у галузі телебачення, з ім'ям якого пов'язане створення понад 150 світових стандартів для телецентрів, наземних і супутникових систем телебачення (м. Москва); Ю. М. Лозина – вчений, конструктор ракетно-космічних систем, доктор технічних наук, член-кореспондент Академії криптографії; В. І. Лук'яченко, який займався теорією і практикою застосування систем бортової радіокорекції ракет; М. В. Стешенко – керівник Кримської астрофізичної обсерваторії В. В. Фединський – видатний дослідник і організатор науки у галузі геофізики і метеорної астрономії, а також багатьох інших.

Результатом науково-дослідницької роботи співробітників музею стало два видання монографії “Полтавщина в аерокосмічній історії” [12], яка була відзначена дипломом II ступеню обласного конкурсу в номінації краєзнавчої літератури, а також понад 70 інших публікацій в наукових, енциклопедичних, довідкових, науково-популярних та інших виданнях.

За роки незалежності України значно поповнилися фондові колекції, науковий архів, спеціалізована бібліотека музею. До них додано оригінальні речові експонати, документи, книги і світлини з автографами відомих і видатних учених, конструкторів, льотчиків, космонавтів та ін. Серед найбільш цікавих і цінних можна назвати космофілателістичну колекцію закавказького збирача Й. З. Гаснюка, яку він подарував Полтавському музею авіації і космонавтики. Фахівцями вона оцінюється приблизно в 60 тисяч американських доларів. У колекції – унікальні конверти, марки, поштові листівки зі спецгасінням, автографами практично всіх космонавтів і астронавтів світу, листи, документи і т. ін. Наразі музей не має виставкових площ, щоб постійно повністю експонувати цю колекцію, а також можливості розширити експозиційні площі для демонстрації інших фондкових колекцій, що зберігаються у фондосховищах. Проте наукові дослідження і популяризаторська діяльність музею продовжуються.

Музей за період своєї діяльності став важливим науково-дослідним, популяризаторським закладом, який має авторитет та спирається на підтримку Національної Космічної Агенції України, Дніпровського ракетно-космічного Центру, Асоціації працівників музеїв технічного профілю України, Державного політехнічного музею України, краєзнавців, істориків, військових як в Україні, так і в багатьох країнах світу (в США, Великобританії, Німеччині, Голландії, Нової Зеландії та ін.).

Таким чином, результати тривалої пошукової роботи та проведення полтавськими музейниками ґрунтовних наукових досліджень дозволили створити підмур для формування оригінальної музейної колекції та оформлення експозиції, присвяченої діячам у галузі авіації, ракетної техніки і космонавтики, тим чи іншим чином пов'язаним із Полтавщиною, з Україною. Не зважаючи на те, що експозицію музею, було створено та відкрито для відвідувачів 30 років тому, а реекспозиції проводилися лише частково, застосовування для побудови експозиції комплексу спеціальних та вдало поєднаних методів і принципів дозволяють їй залишатися актуальною, спрямованою на сучасність і майбутнє.

Джерела та література

1. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX - початок XX ст.) / С. В. Гаврилюк. – Луцьк : РВВ “Вежа”, 2008. – 536 с.
2. Гріффен Л. О., Константинов В. О. Український технічний музей / Л. О. Гріффен, В. О. Константинов. – Ніжин : Вид-во “Аспект-Поліграф”, 2008. – 172 с.
3. Гріффен Л. О. Музей як соціокультурний феномен / Л. О. Гріффен // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Вип. 16 (19). – К. : Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2013. – С. 5-11.
4. Микульчик Р. Словник-довідник термінології музейництва / Р. Микульчик, П. Слободян, Є. Діденко, Т. Рак. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 128 с.
5. Поршнева В. П. Музей в культурном наследии античности / В. П. Поршнева. – М. : Новый Акрополь, 2012. – 336 с.
6. Крейн А. З. Рождение музея / А. З. Крейн. – М.: Сов. Россия, 1969. – С. 18-19.
7. Пістоленко І. О. Полтавський музей авіації і космонавтики: експозиція в “інтер’єрі” та “екстер’єрі” Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали 8-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (сmt. Ворзель Київської області, 26-28 травня 2011 р.). – К., 2011. – С. 117-120.
8. Пістоленко І. О. Полтавський музей авіації та космонавтики: Путівник. – Полтава: Скайтек, 2009. – 89 с.
9. Пістоленко І. О. До питання про формування архівного фонду, музейної колекції та створення експозиції, присвячених Ю. В. Кондратюку, в Полтавському музеї авіації і космонавтики // І. О. Пістоленко // Питання історії науки і техніки. – 2015. – № 4. – С. 62-66.
10. Кальний Д. П., Пістоленко І. О. Меморіальні місця і пам'ятники Полтави. Авіація. Космонавтика // Д. П. Кальний, І. О. Пістоленко. – Полтава : Видавництво Полтавського музею авіації та космонавтики, Поліграфічний центр “Скайтек”, 2006. – 32 с.
11. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького – К. : Вид-во “Українська енциклопедія імені М. П. Бажана”, 1992. – С.794-795.
12. Пістоленко І. О. Полтавщина в аерокосмічній історії: Монографія / І. О. Пістоленко. – Полтава : Оріяна, 2009. – 250 с.

Pistiolenko I. O. Some aspects of creation and activity of the Poltava Air and Space Museum

The article highlights the pages of history of creation of the Poltava Air and Space Museum, analyzes the basic directions of historical-scientific researches and popularization of data during the difference periods. Attention is focused on some peculiarities of construction of expositions and other aspects of activity of this museum institution.

Key words: *Poltava Air and Space Museum, research, popularization, exposition.*

Пистоленко И. А. Некоторые аспекты создания и деятельности Полтавского музея авиации и космонавтики.

В статье освещаются страницы истории создания Полтавского музея авиации и космонавтики. Анализируются основные направления историко-научных исследований и популяризаторской работы в разные периоды. Акцентируется внимание на некоторых особенностях построения экспозиций и других аспектах деятельности этого музейного учреждения.

Ключевые слова: *Полтавский музей авиации и космонавтики, исследования, популяризация, экспозиция.*